Димитър Г. Гоцев

НОВАТА НАЦИОНАЛНО-ОСВОБОДИТЕЛНА БОРБА ВЪВ ВАРДАРСКА МАКЕДОНИЯ 1944 – 1991 Г.

МАКЕДОНСКИ НАУЧЕН ИНСТИТУТ • СОФИЯ

МАКЕДОНСКИ НАУЧЕН ИНСТИТУТ – СОФИЯ

Димитър Г. Гоцев

НОВАТА НАЦИОНАЛНООСВОБОДИТЕЛНА БОРБА ВЪВ ВАРДАРСКА МАКЕДОНИЯ 1944-1991 г.

София
1998

СЪДЪРЖАНИЕ

Уводни думи 3

Войнишкият бунт 5

Първите политически процеси 7

Процесът против Демократичния фронт
„Илинден 1903“ 11

Възстановяване на ВМРО
във Вардарска Македония.....13

Съдебният процес
срещу централното ръководство на ВМРО 26

Други организации и процеси 38

Записки и спомени 48

Периодичен печат 48

Литература 48

ISBN 954-8187-37-X

УВОДНИ ДУМИ

Събитията, които се развиват във Вардарска Македония от 1944 г. насам, където великосръбските комунисти поставят българската националност, език и история извън законите, както и стремежът на местната интелигенция с цената на своя живот да ги защитава, представляват изключително важен научен и актуален политически проблем.

Основната цел на настоящата студия е да се хвърли бегъл поглед на тези трагични събития, които се оказват със съдбовно значение не само за няколко поколения българи, оставени десетилетия наред (след 1944 г.) сами да бранят българското име и език, българската история и национално-културната същност на Македония, а в известна степен и на цялата българщина.

Драматичните страници, посветени на героизма и саможертвата на интелигенцията в Македония, застанала след 1944 г. начело на борбата срещу великосръбското комунистическо потисничество над българското население в Македония, трябва да станат достояние не само на българската, но и на международната обществена съвест.

Студийното изследване е изградено изцяло върху изворова база. Използвани са главно документалните записки на най-видни участници в новата борба. Взети са също данни и факти от периодичния печат, засягащи разглежданите събития, както и публикуваните документални спомени и материали у нас и в чужбина.

Казаното в тази студия (която е част от по-голямо научно изследване), е само бледо отражение на жертвите, които дават, и трагедията, през която преминават българите във Вардарска Македония под сърбокомунистическата власт в разглеждания период.

*

* *

След новото завръщане на великосръбските шовинисти през октомври и ноември 1944 г. Вардарска Македония, макар и вече със статут на „федерална единица“ в създадената югославска федерация, отново се превръща в долина на сълзите, кръвта и смъртта.

За да принудят българското население да се примири с наложеното отвън великосръбско комунистическо решение за Вардарска Македония, новите властници начело със Светозар Вукманович-Темпо, Лазар Кулишевски, Александър Ранкович и др. предприемат масови репресии и убийства над видни и по-будни патриоти в Македония, обявявайки ги за „великобългарски шовинисти“, „фашисти“, михайловисти, ВМРО-вци и пр., все „смъртни грехове“, за които великосръбските шовинисти и техните слуги в Македония жестоко преследват и убиват.

Само през 1945 и 1946 г. със или без присъда са убити или безследно изчезват повече от 4700 българи. Масови избивания има в Прилеп, Битоля, Скопие, Велес, Куманово, Щип, малешевските села, Кавадарци и пр. В същото време са арестувани и хвърлени в затворите и лагерите над 15 хил. души, обвинени като „сътрудници на българския окупатор“, за „обида“ на „македонската чест“ и че работят срещу единството на нова Югославия. Всъщност това са хиляди македонски патриоти, които открито се противопоставят на връщането под каквато и да е форма на Вардарска Македония към сръбска Югославия. Те не приемат македонското име да се противопоставя на българската същност на Македония, нито да се култивират омраза и ненавист към България като основен критерий за „македонски“ патриотизъм.

ВОЙНИШКИЯТ БУНТ

Първата сериозна съпротива срещу връщането на Вардарска Македония към Югославия е въоръженият бунт на „македонската войска“ в Скопие през декември 1944 г. Получавайки заповед да заминат на „Сремския фронт“ в Сърбия, няколко хиляди войници и офицери от всички райони на Вардарска Македония, които в по-голямата си част са току-що уволнили се от българската армия, се вдигат на въоръжен бунт. На 16 декември 1944 г. те се отправят към Главния щаб на Националноосвободителната борба (НОБ), намиращ се в Офицерския дом в Скопие, с лозунги: „*Не искаме Срем! Искаме Солун!*“, „*Не искаме нова Югославия! Искаме свободна и независима Македония!*“ Тези лозунги изплашват до смърт Главното командуване в Скопие. Виждайки море от въоръжени войници около Офицерския дом и чувайки техните възгласи, Св. Вукманович-Темпо заявява на офицерите около него, повечето сърби, че това са „бугараши“, „ВМРО-вци“, „ванчомихайловисти“, „фашисти“. Те трябва да бъдат спрени, а водителите им – разстреляни. Такова указание Темпо получава и от Белград. Всички местни войници и офицери, които не се подчиняват на върховното командване на НОБ и издигат лозунга за „независима Македония“, да бъдат разстрелвани на място, се казва в заповедта на Върховното командване на югославската армия в Белград. Тогава Темпо изпраща щипянина ген. Михаил Апостолски, който „най-учтиво“ моли всички офицери, които не са съгласни със заповедта на Щаба за заминаване за Срем, да се съберат в залата на Офицерския дом и заедно да обсъдят този въпрос, а войниците да се върнат в казармите до второ нареждане. Оглавяващите бунта офицери приемат поканата, без ни най-малко да се усъмнят, че това е измама. Всички влезли в Офицерския дом по най-груб начин са обезоръжени и с вързани ръце са вкарани в подземията. Там Темпо лично

ръководи краткия разпит и разстрела на място с думите: „*Хочеш Солун, еве ти га!*“ По този начин на 16 декември 1944 г. само за няколко часа, по още не напълно уточнени данни, са убити около 70 офицери, млади македонски патриоти, които отиват със съзнанието да се бият за освобождението на Македония не само от германските фашисти, но и да не допуснат ново поробване от Сърбия и Гърция. Около хиляда войници, разбирайки, че става нещо с техните командири, тръгват отново към центъра на Скопие. Те обаче са посрещнати от сръбски партизани и четници, които започват безмилостна картечна стрелба по тях. Няколко десетки войници падат убити на място, други са ранени и умират без да им бъде оказана помощ. Около 900 души са обезоръжени, арестувани и хвърлени в старата турска крепост „Калето“. Оставени и „забравени“ там повече от месец без храна, вода, завивки и пр., почти всички умират от глад и студ в тъмните долапи.

Това героично събитие, с голяма историческа и национална стойност в новата история на българите в Македония, тепърва ще бъде изследвано и оценявано. Сведенията, които сега излизат за него, разказите на очевидци, включително на ген. Апостолски пред научни работници в Скопие, говорят категорично, че този бунт е дело на офицери и войници, членове или привърженици на идеите на ВМРО, които като македонски патриоти първи оказват съпротива и стават жертва в борбата срещу връщането на сръбското робство в Македония, осъществявано този път от ЮКП под маската на македонизма.

ПЪРВИТЕ ПОЛИТИЧЕСКИ ПРОЦЕСИ

Наред с масовите убийства без съд и присъда в края на 1944 г. и през цялата 1945 г. сърбокомунистическите власти организират и съдебни процеси срещу водещата българска интелигенция.

Сред първите подсъдими са: Д. Гюзелев от Дойран, доктор по философия, инж. Д. Чкатров от Прилеп, инж. Спиро Китинчев от Скопие, д-р К. Робев от Битоля, д-р В. Светиев от Битоля, д-р Вл. Туджаровски от с. Любойно, Битолско, инж. Хр. Светиев от Битоля, д-р Ас. Татарчев от Ресен, В. Хаджикимов от Щип, д-р П. Бърдаров от Прилеп, Ст. Стефанов, юрист от Кратово, Ил. Коцарев, юрист от Охрид, инж. В. Спанчев от Дебърско, Роза Койзеклиева, учителка от Щип, Н. Павлов, юрист от Тетово, д-р Бл. Панчев от Скопие, д-р П. Хитров от Велес, Ал. Костов, юрист от Битоля, Хр. Ризов, търговец от Битоля и хиляди техни сподвижници и последователи от цяла Вардарска Македония, все видни дейци на ВМРО и Македонската младежка тайна революционна организация (ММТРО). Освен в борбата срещу сръбското робство, в годините на освобождението 1941-1944 г. те застават начело на българското национално-културно дело в Македония. Чрез тяхното съдене и „осъждане“, пише в своите спомени В. Хаджикимов, новите сърбокомунистически власти изправят на подсъдимата скамейка българската история, българското национално съзнание, култура и език в Македония. В сръбските съдилища до 1941 г. борците за освобождение на Македония са съдени по Закона за преследване и унищожаване на разбойниците или по ЗЗД. Сега, пред „македонския съд“, ги изправят по „Закона за македонската чест“. Всеки, който се чувства българин или смята, че историята, езикът и националността на славянското население в Македония са български, автоматично попада под суровите наказателни параграфи на този антибългарски закон с дежурното обви-

нение, че работи против „народа и държавата“, че е враг на „нова Югославия“, на братството и единството на „югославските народи“ и пр.

Преследваните от сърбокомунистическите власти българи се оказват подсъдими за същите обвинения, както и пред кралските сръбски съдилища до 1941 г. – затова, че са българи, че се борят за свободата на българите в Македония, че искат да откъснат Вардарска Македония от Югославия, да създадат независима Македония или да я присъединят към България и т.н. За тези обвинения Д. Гюзелев, Д. Чкатров и още 200 души техни другари на Студентския процес в Скопие през 1927 г. са осъдени на по 15-20 години строг тъмничен затвор от сръбските поробители.

На процесите, организирани срещу посочените и други видни интелектуалци, те са обвинени, че са посрещнали влизането на българската армия в Македония (през април 1941 г.); че заедно със своите последователи и съмишленици са работили за възраждането и победата на българската национална кауза в Македония, като по този начин са действали против „своя собствен народ“.

На проведения от 28 май до 2 юни 1945 г. съдебен процес в Скопие тримата най-видни ръководители на ММТРО и всепризнати политически дейци в Македония в годините 1941-1944 – Д. Гюзелев, Д. Чкатров и Спиро Китинчев, са обвинени от сърбокомунистическия съд, че са приели „окупацията“ като осъществяване на „вековния сън на македонците да се обединят с майка България“. А като идеолози и водачи на интелигенцията в периода 1941-1944 г. са възпитавали народа на Македония в български национален дух. И тримата подсъдими приемат „обвинението“ като изтъкват, че цял живот съзнателно и с готовност за саможертва са се борили за опазване на българското население от сръбска асимилация и за освобождението на Македония от сръбско робство. За тази си борба те прекарват по 10 години в мрачните сръбски затвори и лагери-

те на смъртта в Кралска Югославия. За „македонските“ съдии обаче подсъдимите са само „врагове на народа“ и „предатели“ на Македония.

Подсъдимите се защитават повече от достойно. Д. Гюзелев открито заявява: „Кои сте вие, за да ме съдите за моята дейност. Аз служих на народа си, а вие на кого служите?“ Д. Чкатров заявява, че се чувства „омерзен да бъде съден от „македонци“ по диктовката на старите сръбски съдии, които веднъж вече са го осъждали като борец за освобождението на Македония от сръбско робство“. Почти по същия начин реагират и неговите другари. Пред „македонските“ съдии всички защитават не само себе си, но и борбата на ВМРО и ММТРО и българската същност на Македония от векове насам. Съдът осъжда и тримата на смърт. Д. Гюзелев и Д. Чкатров са разстреляни, а Сп. Китинчев умира от изтезания в затвора.

Такива присъди се издават и изпълняват над стотици българи през 1945-1946 г. не само в Скопие, но и във всички градове във Вардарска Македония. Само в Скопие са проведени 18 процеса с 226 души подсъдими, с 22-ма осъдени на смърт. Между тях: Димитър Тодоров от Велес, Емил Михайлов от Щип, Методи Трендафилов от Скопие, Димитър Катланов от Скопие, Ангел Димков от Скопие, Илия Недков от Щип, д-р Панайот Хитров от Велес, Панче Делев от Велес, Васил Хаджикимов от Щип, Трайко Попов от с. Ращак, Скопско, Трайко Чундев от с. Подлес, Велешко.

На дълги години затвор са осъдени хиляди изявени българи. Между тях: Димитър Войницалев, Коста Хрисимов, д-р Димитър Златарев, д-р Илия Чулев, инж. Кирил Пецаков, Стефан Кузманов, Кръстю Ивановски, Петър Здравев, Борис Градишки, Никола Попов, Радко Градишки, Евтим Гашев, Милка Цветанова, Ана Костова, Стоилко Давидов, Трайко Йовчев, Никола Ветров, Димитър Панов, Бруно Котев, Томе Исаилов, свещеник Гогов, Йордан Димитров, Димитър Давидов, Борис Пеев, Никола Павлов,

Михо Михайлов, Васе Пупков, Аце Трайчев, Тодор Крайничанец, Григор Чулев, Алексо Стоименов и хиляди техни другари.

В гр. Щип в поредицата от процеси, според в. „Нова Македония“ от 11 февруари, 10 март и 31 май 1945 г., в. „Политика“ от 16 октомври 1945 г., в. „Борба“ от 10 май 1946 г. и др., са изправени пред съд и осъдени на смърт 7 души българи и 32-ма на дългогодишен тъмничен затвор по закона за „националната чест“. Между тях: Илия Хаджисланков, Васил Пуздърлиев, Добре Иванов, Антон Ковачев, Мане Иванов, Тоде Ангелов, Стоян Андреев – всички от Щип, Благой Ципушев от Радовиш, Георги Зафиров, Владо Маджаров, Илия Югов и Георги Чолаков от Гевгели; Ангел Евтимов, Емануил Пешев, Трифон Евтимов от с. Виница, Кочанско, Павле Маринов, Панчо Арсов, Санде Манев, Йордан Теодосиев от Кочани и много други.

От съдените в гр. Прилеп през 1945 г. 28 души, според в. „Нова Македония“ от 28 април 1945 г. и в. „Борба“ от 6 октомври 1945 г., 10 са осъдени на смърт. Между тях: Петър Спасов, Димитър Найденов, д-р Петър Иванов, Александър Хаджиздравев и Христо Сърчев, всички от Прилеп, Иван Цаков, Илия Ангелов, Петър Стоянов и Петър Петров от с. Дрен, Прилепско, също Георги Тромпев, Харалампи Бутлев, Кирил Кузманов, Борис Попов и др., все български интелектуалци, бивши членове или последователи на ВМРО и ММТРО.

Във Велес, според в. „Нова Македония“ от 30 април и 2 юни 1945 г. и в. „Борба“ от 12 юни 1945 г., са осъдени на смърт: Георги Димитров, Нако Георгиев, Блажо Бойковски, Янко Шопов, Христо Данаилов, Панчо Ставрев, Божин Ризов, Милан Атанасов, Георги Иванов и Трифон Лазов; на дългогодишен затвор – Любен Бръчков, Тодор Горгов, Благой Чушков, Лазар Кицев, Ангел Димов, Благой Варналиев и др.

В Битоля, според в. „Политика“ от 24 май 1945 г., само в един процес 9 души българи са осъдени на смърт. Между

тях: Михаил Михайлов, Войдан Бимбилов, Георги Москов, Борис Тодоров, Александър Далов и др. На дълги години затвор, според в. „Борба“ от 1 юли 1946 г., са осъдени Христо Ризов, д-р Константин Робев, Тома Гигов, Никола Коларов, Цветан Дамев, д-р Асен Татарчев, д-р Владо Туджаровски, Цане Костов и т.н.

В Охрид са съдени и осъдени на по 15-20 години строг тъмничен затвор Илия Коцарев, Саво Коцарев, Стойчо Ташев, Никола Аргиров, Наум Йосифов, Тома Гайдаджиев, Любчо Коцаров и много други.

Арести, процеси, осъждане на смърт и на дълги години затвор на най-видните българи се извършват и в останалите по-малки градове във Вардарска Македония. В Гевгели са съдени повече от 35 души, в Струмица – над 60, в Берово и Делчево – повече от 100, в Кочани – 48 души и т.н. На съдебните процеси всички са обвинени като „великобългари“, „михайловисти“, „ВМРО-вци“, „фашисти“ и врагове на „нова Югославия“.

ПРОЦЕСЪТ ПРОТИВ ДЕМОКРАТИЧНИЯ ФРОНТ „ИЛИНДЕН 1903“

Негови създатели и първи ръководители са Коста Хрисимов-Смилец, учител от с. Старчище, Серско, д-р Илия Чулев от Кавадарци и д-р Наум Златаров от Охрид. Демократичният фронт създава свои организации в Скопие, Битоля, Велес, Щип, Охрид и Кавадарци.

В духа на програмите на националноосвободителните борби в Македония до 1941 г. организацията си поставя за цел да брани с всички средства българското име, език и история, отричани и преследвани от новите македонско-сърбомански власти. И второ, чрез тайни изложения да осведомява световното обществено мнение за новото варварство, вършено над българите във Вардарска и Егейска Македония, се казва в устава на организацията.

През септември 1945 г. ръководството на Демократичния фронт „Илинден 1903“ изпраща обширно изложение до правителствата на СССР, САЩ, Англия и Франция. В него се заявява, че след Втората световна война, която е отнела толкова много жертви, но е донесла свобода на редица народи, въпросът за Македония не е получил своето дългоочаквано и справедливо решение. Българите в Македония, както през турския режим, а по-късно през сръбското и гръцкото владичество, отново са подложени на прогонване, асимилация и унищожаване. Затворите, продължава изложението, са пълни с българи. Няма населено място, в което да не е извършено убийство, а във Велес, Куманово и много други места и масови убийства по най-зверски начин. *„Мъченията в затворите са средновековни.“*

Изложението съдържа апел към правителствата на великите сили да се застъпят за правото на населението в Македония на самоопределение под международен контрол. По този начин ще му се даде възможност да реши самò своята съдба. „Без свободна Македония, завършва изложението, не може да има мир на Балканите.“ Изложението е подписано от Коста Хрисимов, д-р Илия Чулев, д-р Димитър Златаров, инж. Стефан Кузманов и Коста Динев – юрист.

През октомври 1945 г. властите разкриват и арестуват подписалите изложението. В някои от тях те намират списък на неизвестни членове на организацията, които също са арестувани. Независимо от нечуваните насилия и жестокости над арестуваните, властите никога не узнават повече сведения за цялостната мрежа и дейност на организацията. Според сведения на в. „Политика“ от 30 март 1946 г. 11 ръководители на Демократичния фронт „Илинден 1903“ са изправени пред Върховния съд в Скопие. Те са обвинени по закона за „обида“ на „македонската чест“, че са изпратили по нелегален път изложение до великите сили, в което се злепоставят югославските власти. Най-сетне про-

курорът Никола Вражалски ги обвинява, че те се стремели да създадат терористична организация във Вардарска Македония по подобие на ВМРО. Въпреки достойната защита на ръководителите на организацията, които изтъкват, че не са терористи, а се борят с легални и просветни средства за защита на българската националност и за независима Македония, Върховният съд в Скопие осъжда всички от 5 до 20 години строг тъмничен затвор. Между осъдените са: Коста Хрисимов, д-р Димитър Златаров, д-р Илия Чулев, Коста Динев, Стефан Кузманов, Петър Тушанов, Кирил Пецаков, Серафим Лазаров, Атанас Анев, Лука Сукелев и Методи Светиев. В Битоля, Велес, Кавадарци, Гевгели, Струмица и на други места във Вардарска Македония са арестувани, съдени и осъдени няколкостотин души, разкрити като членове на Демократичния фронт „Илинден 1903". След процеса организацията се слива с местните структури на ВМРО и през следващите години те действат заедно.

ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ВМРО ВЪВ ВАРДАРСКА МАКЕДОНИЯ

Репресиите и убийствата, безпрецедентното преследване на всичко българско предизвикват остра реакция сред населението във Вардарска Македония. Появява се организирана съпротива срещу новите власти. Сред няколкото тайни организации, които възникват след декември 1944 г. за борба срещу новата сърбокомунистическа окупация в защита на българщината и за независима Македония, основна, най-голяма, най-влиятелна, действаща в цяла Вардарска Македония, е ВМРО. Тя е възстановена през 1945 г. и продължава борбата за осъществяване на своите идеи.

През октомври 1945 г., по инициатива на д-р Васил Иванов от Струмица, д-р Коста Тренчев от Царево село и д-р Коста Терзиев от Кукуш, след доста предварителна ра-

бота, в Скопие се провежда тайна среща на повече от 30 души видни българи от цяла Вардарска Македония. Те обсъждат положението, в което се намира българското население, поставено извън законите от новите комунистически власти на Югославия.

След като констатират, че народът в Македония е излъган от ЮКП и отново е попаднал под великосръбско робство, участниците в разискванията решават да обявят тази среща за Девети възстановителен конгрес, с който се слага начало на новата борба на ВМРО. Приет е временен устав на организацията, изработен от д-р В. Иванов. Съобразно новите условия, основните положения в него са: 1. ВМРО счита връщането на Вардарска Македония в Югославия за незаконно, тъй като е извършено насилствено и с измама, без демократично допитване до народа. 2. ВМРО ще се бори за официално признаване на българската народност и откриване отново на българските училища и черкви, закрити или забранени безпричинно по нареждане от Белград в края на 1944 г. 3. ВМРО ще се бори с всички възможни средства, главно легални, Вардарска Македония, както е предвидено в специален параграф на Конституцията на СФРЮ, да излезе по законен път от Югославия, съобразно нейните национални и културни интереси, различаващи се от тези на другите републики във федерацията. 4. ВМРО ще настоява пред правителствата на великите сили да подкрепят нейните искания за справедливо разрешаване на македонския въпрос на Парижката мирна конференция, като бъде създадена „Свободна и независима Македония“ под покровителството на великите сили или на ООН. 5. Членове на ВМРО могат да бъдат всички честни македонски патриоти, независимо от техните политически убеждения, които и в миналото, и сега са се борели и се борят срещу сръбското робство за свободна Македония.

Според този временен устав Вардарска Македония условно се разделя на три организационни области: Би-

толска, Скопска и Щипска. Избрано е и централно ръководство на ВМРО за Вардарска Македония, състоящо се от 13 души. Освен тримата доктори в централното ръководство влизат още: Методи Попов от с. Будинарци, Благой Гащеев от с. Владимирово, Никола Иванов от с. Русиново, Георги Гоцев от с. Панчарево, Кирил Сивески от с. Робово – всички от Щипска организационна област; Асен Темов от Щип, Тома Давков от с. Горни Балван, Щипско, Димитър Пеев и Борис Чаракчиев от Радовиш и Милан Трайков от Скопие.

На всички участници във възстановителния конгрес е раздадено окръжно N1 на ВМРО, в което се съдържат посочените идеи и цели, за които организацията ще се бори. На тези, които го притежават, се вменява в дълг да започнат незабавно да изграждат тайна организационна мрежа на ВМРО в своите райони. Препоръчва се да се създават тройки по селата и петорки в градовете, независими една от друга, които чрез околийските, окръжните и областните ръководства ще се свързват с Централния комитет на ВМРО.

Уставът и целите на новата борба, както и организационното устройство по идея, замисъл и изпълнение са заимствани от дотогавашните документи на ВМРО и ММТРО, съобразени с новите условия във Вардарска Македония. Още повече, че д-р В. Иванов и д-р К. Тренчев като активни членове на Македонския студентски съюз (МСС) във Виена, Лайпциг и Париж между двете световни войни много добре познават тези документи и целите, за които се бори ВМРО.

Организацията бързо намира свои привърженици и до юни-юли 1946 г., когато стават първите разкрития, тя наброява над 10 хиляди организирани членове. От края на 1945 и през 1946 г. дейци на ВМРО активно разпространяват сред населението машинописни материали и позиви, разобличаващи престъпленията на великосръбските комунисти над българите в Македония.

Изложение-меморандум, написано от ръководителите на ВМРО, през април и май 1946 г. е изпратено до правителствата на великите сили. В него подробно се описва историята на македонския въпрос от неговото възникване след 1878 г., борбите и жертвите, които българите в Македония са дали за своето освобождение от турско, а след това и от сръбско и гръцко робство. Особено внимание се обръща на погромите, убийствата и терора, вършени от новите великосръбски власти след тяхното връщане в Македония през ноември 1944 г. Ето защо от името на населението на Вардарска Македония в меморандума се иска правителствата на великите сили и посланиците на Парижката мирна конференция да се застъпят за правото на самоопределение на населението в Македония под международен контрол, за да се установи, че то никога не е имало и няма нищо общо в историческо, национално и политическо отношение нито с кралска, нито с Титова Югославия. То се бори за „свободна и независима Македония".

Този меморандум, подписан от 7 души от ръководството на ВМРО – д-р Васил Иванов, д-р Коста Терзиев, д-р Коста Тренчев, Димитър Пеев, Георги Гоцев, Кирил Сивески и свещеник Никола Попов, по **няколко** пътища е изпратен до представителите на великите сили в Париж. Чрез своя брат и Пандо Иванов, министър по това време, д-р В. Иванов изпраща меморандума и на самия министър-председател на тогавашна Вардарска Македония Методи Андонов-Ченто. Той го прочита и не само не възразява срещу казаното в него, но заявява, че изнесеното в меморандума е напълно достоверно и че тези ужасяващи неща, които вършат Л. Кулишевски, Св. Вукманович-Темпо и Ал. Ранкович против волята на правителството в Македония, трябва да станат достояние на цялото световно обществено мнение.

С появата на меморандума в европейските столици обаче настъпва и провал във ВМРО. Предателството, според записките на д-р В. Иванов, дошло отвън. След преда-

ването на меморандума на югославската делегация в Париж лицата, които са го подписали, стават обект на наблюдение. Постепенно властите разкриват ръководните хора и основните центрове, в които действа организационната мрежа на ВМРО.

В началото на май 1946 г. министър-председателят Методи Андонов-Ченто разбира, че дейността на ВМРО е разкрита и предупреждава нейните ръководители да унищожат всичко, което може да ги компрометира при арестуването им. Той ги съветва да се бранят като легална и толерантна опозиция, която защитава своите национални идеи и политически виждания с мирни средства. Нещата се развиват бързо и през май и юни 1946 г. властите арестуват над 3000 членове на ВМРО в цяла Вардарска Македония, начело с нейното ръководство. Министър-председателят веднага изпраща Павел Шатев в София да се срещне с представители на българското правителство и да се опита да обясни, че там, във Вардарска Македония, не се строи никакъв социализъм, а великосръбските шовинисти с помощта на техния верен слуга Л. Кулишевски преследват и унищожават всичко българско, сменят имената на живи и мъртви българи, настройват народа в Македония срещу неговите братя в България и пр. Всичко това П. Шатев съобщава на секретаря на ЦК на БРП(к) Трайчо Костов и иска съдействие от България да се застъпи за спиране на сръбската вандалщина над българите в Македония.

След завръщането му в Скопие, още на другия ден в кабинета му в Министерството на правосъдието идва вътрешният министър на Югославия Ал. Ранкович, който го арестува и изпраща в затвора.

Тогава министър-председателят М. Андонов-Ченто решава сам да отиде в Париж и да разпространи изготвеното от него изложение-апел, с който се иска великите сили да изпратят анкетна комисия, която на място да се увери, че в Македония се избиват и репресират невинни българи, и да се застъпи за правото на самоопределение на Маке-

дония, за нейното излизане от Югославската федерация и за обособяването ѝ като самостоятелна държава под международна гаранция. При подготовката си за заминаването обаче на 14 юли 1946 г. той е арестуван, а след четиримесечно следствие първият министър-председател на НР Македония е осъден на 12 години строг тъмничен затвор. И всичко това, защото не иска да носи обвинението на своите сънародници, че съзнателно или не, е съдействал на сърбите да се върнат отново в Македония и да преследват и избиват българското население както и преди 1941 г. Тъкмо затова той подкрепя и програмата на ВМРО, а след това излежава с достойнство и 9 пълни години в затвора заедно с всички осъдени ВМРО-вци.

Каква е съдбата на арестуваните членове на ВМРО? След дълго разследване, съпроводено с физически и душевни инквизиции, стотици от тях не издържат на жестоките изтезания и умират, някои още по време на следствието. За ръководителите на ВМРО е подготвен специален съд, на който да бъдат разобличени като „предатели", като „български агенти" и да бъдат осъдени на смърт. Случаят с меморандума обаче дотолкова се разшумява в европейската преса, че четирите велики сили – СССР, САЩ, Англия и Франция, изпращат през януари 1947 г. делегация, която да провери на място какво става в Македония. Пристигайки в Белград обаче, делегацията на великите сили е спряна, като ѝ е заявено, че не може да посети Македония и че искането да се срещне с арестуваните ръководители на ВМРО е намеса във вътрешните работи на Югославия. Представителите на великите сили заявяват, че няма да се върнат, докато не се срещнат с хората на ВМРО, изпратили меморандум до тях.

В продължение на 10 дни югославските власти не искат и да чуят за подобно нещо. Най-върли противници са Ранкович, Темпо и Кулишевски. Тогава делегатите чрез своите посолства и други мисии отправят молбата си лично до Тито. Принудени да приемат искането, властите в

Белград съобщават на делегацията на великите сили своите условия: 1 – вместо с цялото арестувано ръководство на ВМРО (от 13 души) ще се срещнат само с трима; 2 – срещата ще стане в Белград, а не в Скопие; 3 – разговорът ще се води на сръбски език; 4 – чуждите делегати не могат да разговорят пряко със затворниците.

Поставяйки тези условия, властите се надяват, че делегатите на великите сили ще се откажат от своята мисия. Но те се съгласяват срещата да стане при поставените условия.

Цяла седмица властите в Скопие подготвят тримата доктори, като им говорят за среща с някакви европейски „журналисти", които уж правели обща анкета за състоянието на политическите затворници на Балканите. От начина, по който ги обработвали как да се държат и какво да говорят, както пише в своите записки д-р Иванов, се разбирало, че това няма да е само „журналистическа" анкета, а нещо по-сериозно, отнасящо се до същността на борбата на ВМРО в Македония по това време. Това, което докторите успяват да си кажат, преди да ги вдигнат от затвора в Идризово в една мразовита януарска сутрин и да ги закарат на летището в Скопие, е, че с когото и да се срещнат, трябва да се държат достойно и да защитават безкомпромисно идеите на ВМРО и становището, залегнало в меморандума до великите сили относно разрешаването на македонския въпрос на предстоящата конференция в Париж.

В Белград ги закарват направо във вътрешното министерство. Тримата доктори са с вързани отзад ръце, но тук ги завързват и за столовете, на които седят. От разговорите на охраняващите ги научават, че ще се срещнат с чуждестранни дипломати. Тримата ръководители на ВМРО искат да бъдат оставени поне пет минути насаме, за да се посъветват за своята позиция. Ал. Ранкович ги предупреждава да не забравят къде се намират и че друга позиция, освен пълно разкаяние, те не биха могли да имат, независимо от това с кого ще се срещат.

Д-р Иванов му отговаря, че и да искат не биха могли да забравят къде се намират, защото само в полиция като неговата могат да се видят двойно завързани, посинели от инквизиции човешки скелети, каквито са те. *„Всички ВМРО-вци и бугараши в Югославия ще се превърнат в скелети“* – отвръща му Ранкович. Тогава към него се обръща и д-р Терзиев, който заявява, че те не знаят защо са тук и с кого ще се срещнат. Ако действително им предстои среща с чужденци, те молят да бъдат осведомени за какво става дума. Ако пък всичко това е измислено, за да бъдат подложени на още физически и морални терзания, те не разбират защо е трябвало да пътуват дотук.

Представител на външното министерство в Белград обяснява, че по повод на техния меморандум за положението в Югославия и по-конкретно в Македония, в Белград са пристигнали чужди представители, които искат да чуят лично от тях дали все още държат на това, което са писали в изложението си. Ако се стигне до тази среща, посъветвал ги той, не бивало да говорят, че са българи и че се борят за независима Македония. Това било идея на „българските фашисти“ от типа на Иван Михайлов и ще усложни още повече тяхното положение.

Сега вече тримата ръководители на ВМРО съвсем ясно разбират две неща: че представителите на великите сили са получили техния меморандум, знаят за тяхното положение и затова искат среща с тях, и второ, узнават какво искат да скрият от чуждите дипломати югославските власти.

На срещата с пратениците на великите сили пръв към арестуваните доктори се обръща френският представител. От името на колегите си той им заявява, че пълномощниците на великите сили за преговорите за мир в Париж са много добре запознати с тяхната лична съдба и със съдбата на техните съмишленици. Казва им също, че са изпратени от своите правителства да се срещнат с тях и да разберат на какво се дължи противоречието им с новите власти.

Преводачката от УДБ-а обаче превежда, че френският представител остро е осъдил тримата доктори за тяхната „фашистка“ и отцепническа дейност по отношение на Югославия. Д-р Иванов, който добре разбира френски език, посочва, че представителят на Франция не е казал това, което тя е превела, и че при такъв превод той и неговите другари ще се откажат от разговора с представителите на великите сили.

Френският дипломат разбира какво е станало и, нарушавайки условието на властите, се обръща директно към д-р Иванов, като му заявява, че ще зададе на него и другарите му няколко въпроса и ако отговорят откровено, всичко ще приключи бързо и без усложнения.

„*Ваше превъзходителство* – обръща се към него д-р Иванов – *Вие подготвяте следвоенния мир, а ние в Македония сме все още във война. Фактът, че сте тук, потвърждава моите думи. Изпратеният от нас меморандум до Вашите правителства е напълно достоверен – ние и сега бихме се подписали под всяка негова дума. Понеже властите го оспорват, ние настояваме за международна анкета, определена от Вас, която на място да провери всеки изнесен от нас факт на преследване, репресии и убийства на хиляди невинни българи в Македония.*“

Какво всъщност искате вие от великите сили, пита френският дипломат. В нашия меморандум, обяснява д-р Иванов, подробно сме описали нашите проблеми и нашите искания. Но и тук ще Ви отговоря. За няколко десетилетия Македония три пъти е насилствено разделяна и поробвана от своите съседи по силата на международните диктати: в Берлин през 1878 г., в Букурещ – 1913 г. и Ньой – 1919 г. Европа и светът знаят трагедията на българите в Македония и на Балканите. Днес ние искаме самоопределение на населението в Македония под международен контрол, за да не се повтаря досегашната кървава история. Тук Л. Кулишевски остро реагира, като заявява, че „македонският народ“ се е „самоопределил“ вече чрез „народоосвободител-

ната борба“ за „братство и единство“ с другите югославски народи. Но д-р Терзиев му отговаря, че това е чиста демагогия, защото народът в Македония не е имал такава възможност. За това говори и фактът, че делегатите от Македония, начело с М. Андонов-Ченто, съзнателно и с борба са наложили в новата конституция на Югославия „клаузата“ за правото на самоопределение и отделяне от федерацията, ако това е в интерес на съответната република. Сега, когато са се убедили, че Македония няма никакви исторически, етнически, икономически или други културни и духовни интереси да бъде обвързана с Югославската федерация, те настояват тя с подходящ политически акт, чрез референдум, одобрен от великите сили, по законен път тя да излезе от сегашната федерация и да бъде обявена за независима държава под международна гаранция. С това ще се извърши едно справедливо историческо дело не само за доброто на Македония, но и за мира на Балканите, Европа и света. Това е програмата и искането на ВМРО към Парижката мирна конференция, заключава д-р Терзиев.

Срещу това изказване на д-р Терзиев се обявява Темпо, който нарича тримата доктори „ отявлени български шовинисти“, „михайловисти“, „фашисти“ и пр., заявявайки, че тяхната идея за „независима Македония“ е „фашистка“ и неосъществима, защото и България отдавна се била отказала от нея и признала, че в Македония няма българи. Нещо повече, според Темпо предстояло присъединяването на Пиринска Македония към Югославия.

Д-р Иванов му възразява, че борбата на ВМРО е народна и се поддържа от цялото население в Македония от векове насам, преди изобщо някой да е чувал думата „фашизъм“, а колкото до това, че Пиринска Македония ще се присъедини към Югославия, д-р Иванов помнел, че имало случай Вардарска Македония да се присъединява към България, но никога обратното.

В този момент руският представител Владимир Велицки се обърнал към д-р К. Тренчев, който досега мълчал, като го запитал дали иска да каже нещо, тъй като срещата е към своя край. От това, което е чул и видял, заявил д-р Тренчев, не е забелязал нищо обнадеждаващо. Неговите другари са изложили целите на борбата на ВМРО, които той безусловно поддържа. Той подчертал, че представителите на великите сили би трябвало да бъдат наясно, че ако в Македония има демократични условия, те биха защитавали своите идеи с легални средства, към което са се и стремили.

Дотук, казал руският дипломат, всичко е ясно, но какво бихте направили оттук нататък? Ако се отнася до моето лично виждане, заявил д-р Тренчев, аз бих казал, че не бива да се очаква от нас да се откажем или да порицаем своите идеи. С тези идеи ние сме израснали, с тях живеем, за тях се борим. Обстановката обаче сега е такава, че само великите сили, събрани в Париж, могат да решат дали да дарят Македония със свобода и независимост, или да я оставят в сегашното ѝ положение. Вътре в самата Македония е необходимо да се освободят хиляди арестувани невинни хора, трябва да се търси модус вивенди между властите и ВМРО. В това отношение техни превъзходителства биха могли да посредничат, заключава д-р Тренчев.

След това неочаквано изявление на д-р Тренчев присъстващите властници обявяват, че това е демагогия и тактически ход, предназначен да заблуди представителите на великите сили за същността на ВМРО, като я представи за конструктивна обществена сила.

На това място представителите на великите сили изказват благодарност на властите за срещата, с което дават да се разбере, че тя е приключила.

Поведението на тримата доктори, отстояващи твърдо програмата на ВМРО пред представителите на великите сили, изважда от равновесие най-висшите югославски комунистически функционери. След срещата ръководителите

на ВМРО са хвърлени в конски вагони и пътуват в ужасен студ два дни от Белград до Скопие, без каквато и да е храна.

Така завършва един изключително важен исторически момент от най-новата история на борбата на ВМРО за свободата на Македония. Това е може би единственият случай в историята на националноосвободителните борби на българите в Македония, когато представители на великите сили официално осъществяват среща с арестувани водачи на ВМРО, и то в момент, когато организацията и нейните идеи са отричани и преследвани във всички балкански страни.

*

* *

Тепърва историческата наука ще прави научна оценка на националната стойност на това събитие в най-новата история на българите във Вардарска Македония от 1945 г. насам.

Според документалните записки на д-р В. Иванов още със завършването на срещата трите доктори успяват да разменят мнение относно казаното от тях. И трите констатират, че макар и неподготвени за подобна среща, те са успели добре да изложат и защитят своята борба и идеите на ВМРО за разрешаване на македонския въпрос.

Сериозна дискусия обаче се завързва около изказването на д-р Тренчев. Двамата му другари почти го обвиняват в „капитулантство" заради думите му, че едва ли не масовите изстъпления над българите в Македония през 1945-1946 г. се дължат и на дейността на ВМРО. Като слабост оценяват и неговия апел към чуждите посланици да „посредничат" за помирение между властите и ВМРО. Нещо повече, изразяват дори съмнение че изказването е уговорено с властите.

На всички тези бележки д-р Тренчев отговаря, че казаното от него по същество не се отличават от това на другарите му и че само в заключителната част е казал няколко думи в по-"дипломатичен" дух, за да не останат чуждите дипломати с впечатление, че ръководителите на ВМРО са хора, с които не може да се говори толерантно. Колкото до призива да посредничат за помирение с властите, д-р Тренчев отговаря, че той е искал да постави ВМРО като страна, разчитаща на великите сили.

Срещата на тримата доктори с представителите на великите сили като ръководители на ВМРО и тяхното държане дълго време е обект на разискване и коментари не само сред арестуваните дейци на ВМРО, но и сред тези членове на организацията, които са на свобода във Вардарска Македония, както и тези извън нея.

Под влияние на дейността на ВМРО във Вардарска Македония възникват десетки организации с името и идеите на ВМРО, действащи самостоятелно за свободата на Вардарска Македония в съответните райони през целия период от 1944 г. насам.

Особено въздействие със своето историческо обаяние и идеи ВМРО оказва върху младото поколение и главно върху учащата се младеж, студентите и учениците от горните класове. Няма средно училище или висше учебно заведение във Вардарска Македония, в което след 1944 г. да не е откривана от сърбокомунистическите власти младежка организация на ВМРО. Това е най-голямата награда и признателност към ония безстрашни българи патриоти, които през 1945 г. първи възобновяват дейността на ВМРО срещу великосръбското робство в Македония, станала идея и борба на няколко генерации от 1945 г. до днес.

*

* *

Възобновяването и дейността на ВМРО след 1944 г. са насочени срещу новата сръбска окупация, когато кауза-

та на македонските българи беше отричана и преследвана дори и в ОФ България, когато идеята за „македонската нация“ се налагаше с огън и меч не само във Вардарска и Егейска Македония, но и в България. Това е не само героизъм, но преди всичко чувство за историческа прозорливост и отговорност на интелигенцията в Македония пред своя род.

Проявената готовност за саможертва в името на борбата за официално признаване на българската народност в Македония, категоричното искане в меморандума на ВМРО до Парижката мирна конференция и ООН за излизане по мирен път на Вардарска Македония от Югославската федерация и обявяване чрез референдум Македония за „самостоятелна държава“ под покровителството на ООН и великите сили е велика акция на македонските българи, главно на интелигенцията в Македония. Ходът и развоят на историческите събития и процеси на Балканите и тези, свързани с цялостното развитие на македонския въпрос от десетилетия насам, потвърдиха верността на историческите виждания, залегнали в идеите и програмите на ВМРО от 1945 г., относно бъдещото разрешаване на македонския въпрос на базата на историческата истина, извън югославската федерация, което е особено актуално в наши дни.

СЪДЕБНИЯТ ПРОЦЕС СРЕЩУ ЦЕНТРАЛНОТО РЪКОВОДСТВО НА ВМРО

От 25 до 30 март 1947 г. в Скопие се провежда процесът срещу централното ръководство на ВМРО. Два дни държавният обвинител, прокурорът Благой Попов(ски) от Прилеп, чете обвинителния акт срещу 13 ръководни дейци на ВМРО.

В интерес на истината трябва да се посочи, че между цялата поредица от абсурдни, измислени обвинения, публикувани във в. „Нова Македония“, в обвинителния акт се

изнасят и много достоверни данни за дейността и целите на ВМРО през 1945-1946 г. Умишленото смесване на действителните факти с груби политически лъжи и клевети по отношение на подсъдимите довежда обвинението до абсурдни твърдения. Като се оставят измислиците и клеветите, основните идеи, за които се борят подсъдимите и за които според обвинителния акт заслужават най-тежко наказание, са:

– откъсване на НР Македония от ФНР Югославия и създаване на самостоятелна държава, която да обхване и другите части на областта, под покровителството на Англия и Америка;

– агитация от страна на дейците на ВМРО, че англо-американците ще подкрепят идеята за отцепване на Македония от Югославия и нейната самостоятелност;

– изработването и изпращането на меморандум от ръководителите на ВМРО до великите сили, в който апелират на Парижката мирна конференция да бъде разрешен справедливо и македонският въпрос, чрез правото на самоопределение, излизане от Югославия и създаване на независима Македония;

– освен нелегалната дейност, издигането от страна на подсъдимите на целта ВМРО да се яви на изборите за учредително събрание през 1946 г. като легална партия със своя политическа платформа, включваща въпроса за официално признание на българската народност в Македония и самостоятелно участие в изборите като опонент на тогавашния „комунистически народен фронт".

Към всички тези и други верни и неверни обвинения прокурорът приписва на дейците на ВМРО, че са създали тайни терористични групи, че са имали връзки с гръцките монархофашистки власти, с великосръбските шовинисти на Милан Грол, че са се свързали с опозицията в България – с Никола Петков и Коста Лулчев и на първо място, разбира се, са били във връзка с Иван Михайлов. Всичко това

показвало по най-категоричен начин разрушителния характер на ВМРО по отношение на Югославия.

В продължение на пет дни подсъдимите, ползващи служебна защита, без да имат право на личен адвокат, отговарят както на общите обвинения по делото, така и на обвиненията на следствието и на прокурора за лични „престъпни" деяния на всеки един от тях, свързани с дейността на ВМРО и извън нея.

Пръв от подсъдимите в защита на общото дело на ВМРО говори д-р В. Иванов. Той заявява, че от името на своите другари най-енергично протестира срещу изнесените в обвинителния акт чудовищни измислици, вулгарни лъжи и клевети срещу тях. С това властите целят да ги представят като „престъпници", „терористи", „убийци", „чужди агенти" и пр., за да оправдаят пред народа в Македония и пред света чудовищните репресии и решените вече смъртни присъди. В цялото тенденциозно, противоправно творение, наречено обвинителен акт, д-р Иванов вижда добре изработен от УДБ-а план за морално, политическо и физическо унищожаване не само на подсъдимите, но и опит за пълно опорочаване, отричане и преследване на ВМРО като идея, борба и историческо наследство на Македония. Последното е особено опасно според д-р Иванов, защото цели да подмени цялостната национална история на македонските българи.

По-нататък д-р Иванов протестира срещу това, че в обвинителния акт той и неговите другари, дейци на ВМРО, са наречени „агенти" на английския и американския империализъм, на гръцките монархофашисти, на великосръбските шовинисти на Милан Грол и пр. Това не само не е вярно, но е и обидно за всеки македонски патриот, като се има предвид, че тъкмо срещу великосръбските и великогръцките шовинисти ВМРО се е борила десетилетия наред. ВМРО, изтъква по-нататък д-р Иванов, макар че продължава традициите на борбата от миналото, през 1945 г. е възникнала като напълно самородно явление, като проти-

водействие на наложеното на Македония ново сръбско робство под булото на македонизма. Възстановителите на ВМРО са само местни хора, с висок морал и чувство за отговорност пред каузата на Македония. Всички са с добро образование и вещи по народното дело, с авторитет в обществото. Въпреки тежките инквизиции, на които са били подложени, предател между тях не се е появил. Със своето държание те са спечелили уважението и симпатиите на бореща се Македония.

В отговор на обвинението, че ВМРО и в миналото, и сега се проявява като „върховистка" организация, която защитава великобългарските интереси в Македония, д-р Иванов заявява, че в различни времена от своята история ВМРО е имала различни врагове и задачи. От 1893 до 1941 г. тя се бори срещу турското, гръцкото и сръбското робство. От 1945 г., изтъква той, ВМРО има своя идея и програма, съобразена с положението във Вардарска Македония след края на Втората световна война. В изпратения от ръководството на ВМРО меморандум до ООН и до великите сили, цитиран в обвинителния акт, ВМРО е казала ясно и точно какви са нейните идеи и цели. Те са категорично заявени и на представителите на великите сили в Белград. В обвинението обаче, отбелязва д-р В. Иванов, за тази среща не е казано нищо.

Ние и от тук, от подсъдимата скамейка, енергично апелираме към великите сили и ООН да изпълнят исканията на ВМРО, които се свеждат до следното: 1. Да се признае и гарантира правото на национално и политическо самоопределение на народа на Македония под международен контрол; 2. На Парижката мирна конференция да бъде признато правото на Вардарска Македония по мирен път да напусне югославската федерация; 3. Македония да бъде обявена за самостоятелна и независима държава с международни гаранции.

Това са нашите идеи и искания днес, казва д-р Иванов и завършва, че за тези идеи се борят и жертват най-

добрите синове и дъщери на Македония. Подсъдимите ВМРО-вци не само в Скопие, но и в цяла Вардарска Македония според него ще защитават докрай правотата на своята борба, но и с достойнство ще посрещнат наказанията, които слугите на Белград в Македония им готвят.

Защитната реч на д-р В. Иванов е посрещната на нож от целия съдебен трибунал. Какви ли не епитети се отправят към него – „фашист", „михайловист", „великобългарин", „предател" и пр. Прокурорът се нахвърля срещу него, като му заявява, че той и неговият приятел д-р Тренчев са стари „български агенти", че още като студенти са изпълнявали задачи на Ив. Михайлов във Виена, Париж и другаде в Европа, че и сега изпълняват неговите нареждания. По негова инициатива са създали ВМРО, за да продължат старата борба срещу Титова Югославия.

Д-р Иванов отговаря, че никога не е отричал, че още като студент във Виена е бил член на Македонския студентски съюз в Европа. С Ив. Михайлов обаче никога не се е срещал, още по-малко пък това би могло да стане след 1944 г. Съвпадението в идеите и борбата на ВМРО в миналото и днес, изтъква той, е естествено, защото и преди, и сега Югославия е най-големият враг на Македония. Тук той е прекъснат, думата му е отнета и е наказан от прокурора със затваряне в карцер за „безпрецедентна дързост".

В същия дух защитава идеите и дейността на ВМРО, както и себе си, и д-р Коста Тренчев. Той също отхвърля обвинителния акт като заявява, че обвинението е изградено напълно в партизански стил. Съдът според него изобщо не се интересува от истината, а има само една цел – да припише на ВМРО и на нейните ръководители чудовищни престъпления, като ВМРО бъде обявена за „фашистка" и „терористична", а нейните членове – осъдени като „разбойници" и „убийци". Точно както това е правено през турско време до 1912 г. с ВМРО и македонските революционери, а след това от кралските сръбски поробители до 1941 г.

На обвинението на прокурора, че ВМРО винаги е била в служба на България, д-р Тренчев отговаря: в една независима Македония, за каквато се бори ВМРО и за която днес те са изправени пред съда, няма да има преследване на никоя народност, най-малко на българската. Още повече, че хората в Македония не правят такава разлика между понятието „българин" и „македонец", каквато властите в Югославия съзнателно налагат с точно определени политически цели. Нека не се забравя, че до 1941 г. Македония е била обявена за „Южна Бановина", а населението – за „южни сърби". На цял свят е известно какви бяха последиците за тия, които се осмеляваха да се наричат българи. Между политиката на Белград до 1941 г. за пълна асимилация и унищожаване на българите в Македония и днешната няма никаква разлика, заключава д-р Тренчев. Хилядите убийства на българи в цяла Вардарска Македония само през 1945-1946 г. са неопровержимо доказателство за това. Като национален протест срещу това варварство подсъдимите са възстановили ВМРО, която си поставя за цел да се бори за национално самоопределение и независима Македония под международни гаранции, като алтернатива на наложената отвън югославска федерация.

Тук прокурорът отнема думата на д-р Тренчев. И не само това. На присъстващите няколко чуждестранни журналисти хора на УДБ-а отнемат записките и фотолентите преди да напуснат съдебната зала.

Много интересна и смела защита на ВМРО прави д-р К. Терзиев. Той пристига в съдебната зала в тежко физическо състояние. Стомахът му е разкъсан от побой, а властите забраняват да му бъде оказана медицинска помощ. Те се надяват, че в това състояние той ще се откаже от своята защитна реч. Д-р Терзиев обаче идва в съда и прави обширна защита на идеите на ВМРО и каузата на Македония. По отношение на обвинителния акт той заявява, че казаното в него както за ВМРО като организация, така и за нейните подсъдими дейци е плод на долнопробни измислици и

клевети. По-нататък той изтъква, че се солидаризира с другарите си подсъдими, които са защитили възстановяването и дейността на ВМРО от 1945 г. насам. „*НР Македония е свободна в нова Югославия*", възразява му прокурорът. Д-р Терзиев отговаря, че Македония не е свободна и затова в нея има борба. Като един от главните подсъдими в процеса срещу ВМРО той заявява, че иска да каже пред съда за какво се бори ВМРО след 1945 г. и защо нейните дейци не са „бандити" и „фашисти", както ги представя обвинителният акт, а са народни дейци и революционери, които не признават връщането на Македония към Югославия като освобождение. За да се аргументира, д-р Терзиев изброява няколко причини. Решението Вардарска Македония да влезе в Югославската федерация не е решение и желание на македонския народ, както се твърди. Напротив, това е наложено от великите сили и от великосръбските шовинисти в ЮКП, в пълен разрез с вековните борби, жертви и стремежи на Македония за свобода. Ако не е така, защо са тези хиляди убийства на невинни хора, защо са пълни затворите и лагерите с честни македонски патриоти? Колкото до хиляди пъти повтаряната „народоосвободителна борба", д-р Терзиев изтъква, че познава много добре тази борба и може да каже, че това не е била борба на народа в Македония, че тая борба е наложена отвън, от Сърбия, от ЮКП, с великосръбски завоевателни цели. Затова най-добре говори завръщането на сръбските колонисти, тези нечувани мародери, убийци и сърбизатори на народа, които след 1945 г., както и в кралска Югославия, се ползват с привилегии на „национални ратници" и отново са настанени на най-плодородните земи, конфискувани от най-добрите и заслужили българи патриоти, борци за свободата на Македония. Така е било и при налагането на сръбската азбука и сърбизирането на езика, изоставянето на македонската азбука и език, обявени за български, а с тях народът векове наред си е служил в училищата и черквите на Македония. Югославия, в каквато форма да се

преобразува, изтъква д-р Терзиев, със своето великосръбско съдържание не може да даде на Македония оная културна, национална и духовна свобода, за която ВМРО се бори от десетилетия насам. Македония може да осъществи своите национални стремежи само като свободна и независима държава, под международни гаранции.

Прокурорът се нахвърля срещу д-р Терзиев, като го нарича стар предател на Македония, който някога е бил „български агент", после станал сръбски и като награда в Белград се издигнал до началник-отдел в Министерството на външните работи. Д-р Терзиев отговаря, че той като член на федералистката организация между двете световни войни е попаднал в Белград, а оттам и в Министерството на външните работи. Тъкмо в това министерство е имал възможност детайлно да се запознае със сръбските завоевателни планове по отношение на Македония, които след 1944 г., под маската на македонизма са се насочили не само към Вардарска, но и към другите части на Македония, което далеч надхвърляло експанзионизма на великосръбската буржоазия и династия до 1941 г. Д-р Терзиев искал да разкрие подробно тези планове пред съда, за да се види правотата на идеите и борбата на ВМРО за самоопределение и самостоятелна Македония. В този момент обаче прокурорът му отнема думата.

С особена ярост прокурорът и съдиите се нахвърлят срещу учителя Димитър Пеев. Те настояват той да каже точно по чия инициатива отвън е писал меморандума до великите сили с искане за отделяне на Вардарска Македония от Югославия. Д. Пеев обяснява, че меморандумът е дело на ръководството на ВМРО и е част от нейната програма. ВМРО най-много е била заинтересувана светът да узнае истината за положението в Македония от 1944 г. насам. Следователно не е било необходимо ВМРО да чака инициатива отвън. Освен това, продължава Д. Пеев, чрез своя меморандум ВМРО дава идея на великите сили как да бъде разрешен македонският въпрос на мирната конфе-

ренция в Париж. Но защо вашият меморандум е идентичен с тези, които Ив. Михайлов е изпращал на едно или друго място, пита прокурорът. Нашата борба е преди всичко национална, отговаря Д. Пеев. Невъзможно е в историческата обосновка на миналите и днешните идеи и искания на ВМРО да няма идентичност. Но това е чист великобългаризъм и предателство към Македония, скача отново прокурорът. Д. Пеев заявява, че ВМРО от основаването си дотогава се е борила преди всичко за свободата на българите в Македония, а кой как вижда и нарича тази борба е отделен въпрос. И неговата реч е прекъсната от прокурора, който му отнема думата.

Прокурорът подлага на кръстосан разпит и Георги Гоцев. При първоначалното му задържане той успява да избяга и в продължение на два месеца властите го дирят. В обвинението му се приписва, че през това време той се е свързал с българските власти и се е върнал да продължи нелегално работата на арестуваните си другари, че на него е била поверена ролята на свръзка между ВМРО и офицери от българското разузнаване. Г. Гоцев отговаря, че при тогавашната официална политика на България по отношение на Македония връзки между българските власти и ВМРО във Вардарска Македония не би могло да се установят. Ако организацията е имала такива връзки, нейните дейци не биха попаднали в затвора, заявява Г. Гоцев. През цялото време на „нелегалност" той е във вътрешността на Вардарска Македония и едва когато се е появява в своя край, е арестуван. На директно питане на прокурора откъде е имал пълномощно като ръководител на ВМРО, с което не само се е укривал, но е провел и няколко срещи с членове и съмишленици на ВМРО в Берово, Царево село, с. Виница, Кочани, Щип, Велес, Скопие и пр., Г. Гоцев заявява, че е получил това пълномощно още през 1945 г. от д-р Тренчев. Такива са имали и другите ръководители на ВМРО, но след тяхното арестуване по „паролата" на организацията е могъл да се движи само той.

Г. Гоцев заявява, че указанията, които е давал, не са нови, а се свеждат до програмите и целите на ВМРО – да продължи с мирни и легални средства борбата за създаване на независима Македония, под гаранцията на великите сили и ООН. Прокурорът го прекъсва и пита дали „подписката" в Щипско-Малешевския край против връщането на колонистите, правена по инициатива на Г. Гоцев, е също част от „легалната" дейност на ВМРО. Г. Гоцев отговаря, че тази подписка е дело на ВМРО, а това, че в неговия район реакцията сред населението е най-силно изразена, е съвсем естествено. Връщането на сръбските колонисти, заявява Г. Гоцев, за Македония означава връщане на старото сръбско робство, а в Щипско и Малешевско това робство остави във всяка къща черни забрадки. Заради това там цялото население се подписва под категоричното искане да се спре завръщането на сръбските колонисти.

Прокурорът за момент сменя тона, изказва учудване, дори съжаление, че „толкова млад човек" е попаднал в мрежите на една „престъпна" организация, поставил се е в служба на враговете на „нова Югославия". Г. Гоцев отговаря, че що се отнася до младостта, Гоце Делчев и Даме Груев са били по на двадесет години, когато създават и застават начело на ВМРО. Колкото до твърдението на прокурора, че ВМРО е „престъпна" организация, той заявява, че тя е представяна като такава само от враговете на Македония. Прокурорът твърди, че той и неговата ВМРО нямат нищо общо с ВМРО на Гоце и Даме. Г. Гоцев отговаря, че в неговия род е имало борци за освобождението на Македония от един век насам, а баща му Яне Гоцев е бил член на ВМРО и близък другар на Гоце Делчев, участвал е в Илинденското въстание, за което е лежал и в турските затвори. По-късно, като член на ВМРО, е преследван и арестуван и от сръбските власти в кралска Югославия. Следователно тая борба не може да се разкъсва между поколенията. Тя ще продължава и при идващите генерации, докато идеалът за свободата на Македония не бъде осъществен. Прокуро-

рът не издържа и след почти десетчасов разпит, с ругатни и епитети от рода на „михайловист“, „фашист“, „великобългарин“ и пр. му отнема думата.

След това идва ред на Благой Гащеев. Освен че е член на централното ръководство, при арестуването и обиска в неговата къща УДБ-а намира оръжие, останало от складовете на българската армия. На въпроса на прокурора за какво им е това оръжие, какво са мислили да правят с него, Бл. Гащеев отговаря, че ВМРО се е надявала, че ще дойде ден, когато това оръжие ще потрябва за защита на независима Македония.

В подобен дух каузата на ВМРО се защитава от учителя Кирил Сивески, от Методи Попов, Асен Темпов, Борис Чаракчиев, Тома Давков и свещеник Никола Попов. Всички подсъдими мъжествено бранят делото на ВМРО и своята борба в името на българщината и независима Македония.

Въз основа на следствените материали срещу ВМРО от 1946-1947 г., на обвинителния акт срещу цялостната дейност на организацията от 1945 г. насам и въз основа на петдневните разпити на ръководителите на ВМРО пред Скопския окръжен съд прокурорът Поповски поисква смъртна присъда за всички подсъдими. Съдът обаче произнася следните присъди:

1. Д-р Константин Христов Терзиев – на смърт чрез разстрел и конфискуване на имотите му.

2. Д-р Васил Андонов Иванов – на смърт чрез разстрел и конфискуване на имотите му.

3. Д-р Коста Николов Тренчев – на смърт чрез разстрел и конфискуване на имотите му.

4. Методи Попов – на смърт чрез разстрел и конфискуване на имотите му.

5. Благой Гащеев – на смърт чрез разстрел и конфискуване на имотите му.

6. Свещеник Никола Попов – на смърт чрез разстрел и конфискуване на имотите му.

7. Асен Томов – на смърт чрез разстрел и конфискуване на имотите му.

8. Тома Давков, земеделец – на 20 години строг тъмничен затвор.

9. Кирил Евтимов Сивески, учител – на 15 години строг тъмничен затвор.

10. Георги Гоцев, търговец – на 12 години строг тъмничен затвор.

11. Димитър Пеев, зememер – на 10 години строг тъмничен затвор.

12. Борис Чаракчиев, чиновник – на 15 години строг тъмничен затвор.

13. Милан Трайков, чиновник – на 8 години затвор.

Върховният съд в Белград, под натиска на ООН и великите сили, отменя смъртните присъди на ръководителите на ВМРО. Остава само тази на д-р Константин Терзиев. Той е разстрелян край затвора в Идризово на 15 април 1947 г.

Съдбата на осъдените е различна. Срокът на присъдите постепенно е намален и повечето от ръководителите на ВМРО излежават от 10 до 12 години каторжен затвор в Идризово, близо до Скопие, и в други затвори на бивша Югославия. През 1957-1958 г. останалите живи затворници са освободени. Трима от тях – Димитър Пеев от Струмица, Кирил Сивески от с. Робево, Беровско, и Тома Давков от с. Горни Балван, Щипско, умират в затвора в Идризово.

От всички 13 някогашни възстановители, ръководители и осъдени герои на ВМРО през 1998 г. са останали живи само трима. Георги Гоцев, който поради преследване от сърбокомунистическите власти след излизането си от затвора избягва с цялото си семейство в България, днес живее в Благоевград; Благой Гащеев живее в Струмица, а Борис Чаракчиев – в Скопие.

Така протича процесът срещу централното ръководство на ВМРО в Скопие. Не по-малко драматична обаче е съдбата на хиляди арестувани членове и съмишленици на ВМРО, съде-

ни във всички градове на Вардарска Македония – Скопие, Велес, Щип, Битоля, Прилеп, Кичево, Охрид, Кавадарци, Струмица, Радовиш, Кочани, Делчево, Берово и пр.

ДРУГИ ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОЦЕСИ

Още неотшумели споменатите процеси, властите разкриват нова голяма организация на ВМРО. Тя е създадена през април 1947 г. от Ангел Мишев от с. Скаченци, Велешко, бивш български учител. Той възобновява дейността на ВМРО във Велешко, Скопско, Крушевско и Битолско. В Брушанската планина в Тиквешко А. Мишев създава нелегален щаб на ВМРО и чрез куриери свързва всички групи на организацията в посочените райони.

С хвърчащи позиви организацията призовава населението да оказва отпор на сърбокомунистическите власти, които преследват и задушават и най-елементарните права на българите. Тъкмо затова ръководството на организацията прибягва до въоръжаване на отделни групи и създаване на чети на ВМРО. Ангел Мишев се свързва и с Македонската патриотична организация (МПО) в САЩ, откъдето получава в. „Македонска трибуна“ и други печатни материали. Чрез тях организацията внушава на населението, че една активна съпротива срещу сърбокомунистическите власти ще доведе до създаването на независима Македония под покровителството на Англия и Америка.

В началото на 1948 г. организацията е разкрита. Стотици нейни членове са арестувани и след жестоки разследвания и инквизиции са осъдени на дългогодишен каторжен затвор. По сведения на в. „Политика“ от 14 май 1948 г., процесът срещу ръководството на организацията продължава три дни – от 11 до 13 май с.г. Подсъдимите са обвинени в предателство, тероризъм и стремеж за откъсване на Вардарска Македония от Югославия. За тези обвинения Скопският окръжен съд издава следните присъди: Ангел Мишев – на смърт, Сарафко Гелев от с. Брушани, Тиквешко

– на смърт, Живко Илиев от с. Манастирец, Тиквешко – на смърт, Пандо Атанасов от с. Скачанци, Велешко – на 20 години затвор, Фердо Йовков от Кавадарци – на 20 години, Темелко Нешков от с. Бело поле, Прилепско – на 12 години, Дончо Попандов от с. Ватоша, Тиквешко – на 15 години и пр.

Жестоките присъди и публичните разстрели и избивания без присъда на видни българи не довеждат до уплаха и примирение, а обратно – до още по-голяма омраза към сърбокомунистите.

Паралелно с ВМРО на Ангел Мишев, в Битолско действа ВМРО на Методи Коларов. Тя се създава в края на 1945 г. и е разкрита през януари 1947 г. В Битоля е проведен двудневен процес (29 и 30 април с.г.) срещу ръководството на ВМРО в Битолско. Членовете му, всички от Битоля, са обвинени, че са създали терористична организация, която се е борила за откъсване на Вардарска Македония от Югославия и за създаване на независима Македония начело с Иван Михайлов. Съдът ги обвинява още и за обида на „македонската чест", защото подсъдимите твърдели, че македонците са българи.

За тези обвинения Окръжният съд в Битоля им налага най-тежки наказания: 1. Методи Николов Коларов, като създател на ВМРО в Битолско и главен идеолог, е осъден на смърт и конфискация на цялото му имущество; 2. Славе Тодоров Петров – на 12 години каторжен труд; 3. Благой Велев Начевски – на 15 години каторжен труд; 4. Йонче Мишков Кузманов – на 20 години каторжен труд; 5. Вангел Спасов Георгиев – на 6 години каторжна работа; 6. Лазар Атанасов Божилов – на 8 години каторжен труд; 8. Новица Георгиев Милаков – на 7 години каторжен труд; 9. Александър Тошков Лозанов – на 11 години каторжен труд; 10. Никола Методиев Коларов – на 15 години каторжна работа; 11. Петър Паричев Динев – на 11 години каторжен труд; 12. Атанас Михайлов – на 10 години каторжен труд.

Осъдените ръководители на ВМРО в Битоля и Битолско, почти всички интелектуалци, отхвърлят обвинението, че са били терористи, защото в продължение на тригодишната си дейност организацията не е извършила нито един терористичен акт. Те защитават своето становище, че Вардарска Македония насилствено и с измама е присъединена отново към Югославия, което народът в Македония никога няма да приеме, защото не е забравил сръбското робство, по думите на Методи Коларов в отговор на обвинителния акт. А що се отнася до обвинението за „обида на македонската чест", понеже подсъдимите се считат за българи, смятат това за още един абсурд, тъй като населението в Македония е българско по народност.

Процеси от подобен характер и обвинения като: борба за защита на българската народност, за обида на „македонската чест", за независима Македония и пр. по това време (1945-1950 г.) се водят из всички градове на Вардарска Македония.

Наред с организациите на ВМРО, начело на които застават авторитетни интелектуалци и будни българи, участвали в борбата за освобождение на Македония от сръбско робство до 1941 г. и първи оглавили съпротивата срещу великосръбския македонизъм след 1944 г., изключително важно значение има и новата борба на учащата се младеж във Вардарска Македония.

Още през 1945 г., според в. „Борба" от 21 август 1946 г., в гимназията в Щип е създадена ученическа организация на ВМРО начело с Панчо Хаджисмилев. Ръководителите на младежката организация си поставят за цел да се борят за защита на българската народност, подложена на отричане и преследване, и за създаване на независима Македония. Те разпростират своята мрежа сред учениците във Велес и Струмица. Чрез устна проповед и разпространяване на печатни материали те изясняват своите цели. В началото на март 1946 г. сърбоманските власти разкриват организацията и арестуват 12 ученици от щипската

гимназия. На процеса, проведен от 17 до 19 август в Щип, учениците са обвинени, че са създали младежка михайловистка терористична организация, като са развивали активна устна и печатна пропаганда против „народната власт", против „македонския народ", против „братството и единството" на югославските народи и за откъсване на Вардарска Македония от Югославия, като възнамерявали да я обявят за самостоятелна, под покровителството на Америка. Учениците не отричат обвинението, като заявяват, че тяхната борба е продължение на борбата на ВМРО за освобождение на Македония от сръбско робство. Въпреки тяхното малолетие съдът произнася тежки присъди. Панчо Смилев е осъден на 7 години затвор, Наум Койзеклиев – на 7 години, Борис Давков – на 6 години, Димитър Илиев – на 5 години, Васил Евтимов – на 4 години строг тъмничен затвор и каторжен труд.

През май 1946 г. властите разкриват ученическата организация на ВМРО и в гимназията в Струмица, като арестуват 25 души начело с Методи Калкашлиев. След неколкомесечни разследвания в Щипския затвор, на 31 август 1946 г. те са изправени пред съда.

В обвинителния акт, според в. „Политика" от 2 септември 1946 г., се казва, че в цялостната си дейност организацията е работила срещу новия ред в НР Македония. В печатните позиви и други материали е отричала македонската нация, а нейните членове дори и при разследването са заявили, че населението в Македония е българско по националност. Освен това организацията се изграждала на принципа на ВМРО на Ванче Михайлов с „тройки" и „петорки", предвиждала е и използването на въоръжен терор. За тази цел тя прибягнала към въоръжаване на своите членове. За тези обвинения 22-ма ученика, между 16 и 19-годишна възраст, са осъдени от 1 до 10 години строг тъмничен затвор. Между тях: Методи Калкашлиев, Коста Хаджимишев, Любен Топчев, Мирчо Пецев, Борислав Белев, Никола Апостолов, Иван Андонов и др.

Ученическа организация на ВМРО, подобна на струмишката, властите разкриват и във Велешката гимназия. За дейност против наложеното отвън сърбокомунистическо робство във Вардарска Македония през април 1946 г. съдът във Велес осъжда създателите на организацията Благой Джайков, Крум Чушков, Тодор Лукаров, Панчо Велев, Милчо Ангелов и Кирил Симеонов от 3 до 7 години строг тъмничен затвор.

През юни 1947 г. в гимназията в Охрид също е разкрита организация на ВМРО. На 27 и 28 август същата година ръководството ѝ е изправено пред съда. Според в. „Политика" от 30 август 1947 г. в обвинителния акт се казва, че подсъдимите са действали напълно от великобългарски и михайловистки позиции против „нова Югославия". В отговор подсъдимите ученици заявяват пред съда, че са създали ВМРО, която е имала за цел да се бори срещу връщането на сърбите и сърбизирането на Македония. Съдът произнася следните присъди: Саво Коцарев – 8 години, Климе Евров – 8 години, Ташко Стоянов – 10 години, Кирил Майов – 8 години, Крум Миладинов – 5 години, Петър Мостров 5 години, Никола Георгиев – 6 години. Повече от 20 души получават условни присъди и са освободени.

В годините 1947-1950 в почти всички гимназии и градове във Вардарска Македония действа ВМРО „Правда". Тя се създава през декември 1947 г. в Ресен от учениците Живко Ставрев, Христо Попов и Йонче Лазаров. След това обхваща Скопие, главно средното медицинско училище. Начело на организацията застават Мирко Георгиев, Никола Казанков, Панде Пешев, Кочо Ников, Димитър Димитров и др. В Щип организацията се ръководи от Георги Доцев, Душко Стаменов, Илия Христов и Ацо Рунтев. В Прилеп – от Григор Кръстев, Костадин Сотиров, Благой Рампов, Благой Мърмев, Кочо Смичков. В Битоля – от Любен Чокревски, Дане Попов, Иван Проев, а в Гевгели – от Костадин Коленков, Йоско Йосифов и т.н.

Организацията си поставя за цел, подобно на ММТРО преди 1941 г., да обхване в своите редове основната част от учащата се младеж във Вардарска Македония, да се бори против връщането на сърбите и за независима Македония извън Югославия. На 27 март 1950 г. в сградата на гарата във Велес се провежда събрание на представители на ученическите организации от няколко града. Тук е приет нов устав на организацията и е изпратена декларация от името на ВМРО „Правда" до ООН, в която се настоява Македония да бъде призната за отделна държава. Декларацията попада в ръцете на властите, които извършват арести първо в Щип, а след това в Скопие, Битоля, Прилеп, Ресен и пр. На проведените през август 1950 г. процеси десетки ръководители и членове на ВМРО „Правда" са осъдени от 2 до 10 години строг тъмничен затвор с обвинение, че са създали нелегална терористична организация и чрез въоръжена борба са искали да откъснат Вардарска Македония от Югославия и я да обявят за самостоятелна начело с Иван Михайлов.

Голяма част от учениците остават неразкрити и продължават дейността на организацията, като я пренасят и в студентските среди. През 1951 г. властите разкриват студентска организация на ВМРО в Медицинския и във Философския факултет в Скопие. Според нейния устав тя си поставя за цел да се бори с всички средства срещу сърбокомунистите, за независима Македония извън Югославия, в духа на идеите на ВМРО отпреди 1941 г. Вместо арести и съд на 13 август 1951 г. в Струмица властите разстрелват ръководителите на организацията – студентите Мирчо Пецев, Стефан Топчев, Борислав Белев, Георги Костурков и Георги Яръмов, като обявяват, че те са искали да бягат в Гърция.

През следващите години организации на ВМРО все със същата българска национална идеология и програма властите разкриват: в Охрид през 1953 г.; в Битоля през 1956 и 1973 г.; в Скопие през 1952, 1953, 1957, 1961, 1970 и

1985 г.; в Крушево през 1959 и 1964 г.; в Щип през 1954, 1960 и 1971 г.; във Велес през 1957, 1963 и 1972 г., и т.н. По-важните процеси са срещу поета Венко Марковски (1950 г.), студентският процес в Скопие (1961 г.), процесът срещу Тодор и Плиска Манасиеви през 1970 г. в Щип, през 1972 г. в Скопие срещу писателя Пандо Евтимов, 1983 г. срещу писателя Димитър Яранов, процесът в Скопие срещу Ангел Митрев-Героя и Ангел Крайничанец през 1985 г. – всички завършили с издаване на дългогодишни присъди.

Последният антибългарски процес на сърбо-югославските власти във Вардарска Македония е организиран през 1991 г. във Велес срещу Георги Калаузаров, Крум Чушков, Гоце Чушков и др. Те са обвинени, че са запалили югославското знаме, извършили са атентат срещу офицерския дом на сръбската армия във Велес и са предупреждавали югославската армия да напусне Македония.

Съпротивата на цялото население достига своя връх през 1991 г., когато то принуди сърбокомунистическите власти в Скопие да разрешат искания десетилетия наред референдум за бъдещето на Вардарска Македония. Той се провежда на 8 септември 1991 г. Резултатите от него са в пълно съзвучие и потвърждение на исканията на дейците на ВМРО и младежките организации, на хилядите преследвани, репресирани и лежали в затворите интелектуалци. Над 97% от населението се обявява за незабавно излизане на Вардарска Македония от югославската федерация и за създаване на независима република Македония. По този начин се изпълни една много съществена част от програмата на националноосвободителното движение на българите в Македония от периода между двете световни войни до наши дни.

Със своя смел отпор на сръбските окупационни власти между 1991-1992 г. македонските патриоти не позволяват младежта от Македония, мобилизирана в сръбската армия, да бъде изпратена срещу хърватската армия, която по това време воюва за свободна и

независима Хърватия. А тези, които все пак сръбското командване изпраща на хърватския фронт, един „таен комитет“ от героични майки ги връща обратно в Македония.

На пръв поглед сръбските военни и цивилни власти през 1992 г. напускат Р Македония „доброволно“ и без жертви. Фактически стохилядната сръбска армия, принудена да напусне, заграбва оръжие и други материали за над 10 милиарда долара, които принадлежат на народа в Македония.

Освен това военното и цивилното ръководство на сръбската армия чрез своите привърженици в Скопие през 1992 г. фактически свалят демократично избраното правителство на ВМРО-ДПМНЕ начело с проф. Н. Клюсев, като поставя свои хора на ръководни постове в Р Македония, привърженици на Белград и главно дейци на КОС и УДБ-а. Тяхно дело е убийството на тогавашния министър на вътрешните работи Йордан Миалков и на десетки други интелектуалци, привърженици на ВМРО-ДПМНЕ. Според местни политици и интелектуалци сръбската агентура там и до днес е главна пречка за демократизиране н обществото в Р Македония, а също и за недобрите отношения между Скопие и София. Освен това тя не позволява на местните учени и патриоти да кажат истината за миналото, за националните корени, борби, език и съзнание на населението в Македония, а също и за най-видните възрожденски дейци, революционери, апостоли и други прославени българи, борили се и дали живота си за свободата на Македония. И до днес нито един от тях не е реабилитиран в гражданско и в политическо отношение.

Без решението на тези основни въпроси не може да има истинска свободна и демократична Р Македония.

*

* *

Възобновяването и дейността на ВМРО през 1945 г. и свързаните с нея десетки националноосвободителни организации, действащи срещу новата сръбска окупация, срещу отричането и преследването на българската народност, когато идеята за „македонска нация" се налага с огън и меч не само във Вардарска Македония, но и от ОФ правителството в България, е не само героизъм, но и изключително чувство за историческа и национална отговорност на интелигенцията и младежта в Македония пред българския род. Проявената готовност за саможертва в името на запазването на българската народност в Македония, категоричните искания в меморандумите на ВМРО, на Демократичния фронт „Илинден 1903", на министър-председателя Методи Андонов-Ченто до Парижката мирна конференция, десетките искания на студентски организации на ВМРО до великите сили и ООН за разрешаване на македонския въпрос извън Югославия е велика историческа проява на македонските българи от 1944 г. насам.

Периодът след 1944 г. е третият, най-дълъг и сложен етап от развитието на националноосвободителната борба на българите в Македония. За времето от 1944 до 1980 г., по сведения на Васил Хаджикимов от Щип, един от главните дейци в съпротивата срещу теорията за „македонска нация", прекарал 10 години в затвора Идризово, във Вардарска Македония са проведени над 700 политически процеса срещу интелектуалци, младежи и изобщо будни българи, завършили със стотици смъртни присъди. В същия период са убити или безследно изчезнали 23 хиляди души и над 120 хиляди българи са преминали през затворите и лагерите на Титова Югославия. Около 180 хиляди са прогонени в България и в други страни по света.

Както освободителната борба срещу турците, срещу сръбското и гръцкото кралско робство между двете световни войни, така и борбата против сръбското комунистическо потисничество във Вардарска Македония има своите апостоли, идеолози, организатори и ръководители. Между тях не може да не спомена първите идеолози, създатели и дейци на новата ВМРО след 1945 г. – д-р Васил Иванов, д-р Константин Тренчев, д-р Коста Терзиев, Ангел Димов, Методи Андонов-Ченто, Димитър Гюзелев, Спиро Китинчев, Димитър Чкатров, Венко Марковски, Павел Шатев, Тодор Манасиев, Георги Гоцев, Трайко Попов, Коста Хрисимов, Георги Яръмов, Георги Костурков, Стефан Топчев, Бранко Димчев, Панде Евтимов, Кирил Сивески, Саво Коцарев, д-р К. Робев, д-р Т. Гичев, д-р Н. Ципушев, Йордан Миалков и още цяла фаланга неспоменати дейци и ръководители на новата националноосвободителна борба във Вардарска Македония 1944-1991 г.

Със своята саможертва в борбата за запазване на българската народност и за освобождение на Вардарска Македония от сърбокомунистическо робство тези хора сътвориха новата история на българите в Македония и дават жив пример на днешните интелектуалци и политици в София и в Скопие, както и на световната просветена и политическа мисъл как в наши дни може и трябва да се реши въпросът за Македония.

Записки и спомени

1. Д-р Васил Иванов. Документални записки за възобновяването и дейността на ВМРО във Вардарска Македония 1944-1969 г.

2. Записки на Васил Хаджикимов за съпротивата на българите в Македония срещу македонизма 1944-1980 г.

3. Спомени на Георги Гоцев.

4. Спомени на Ангел Димов.

5. Меморандум. Светът трябва да знае тази истина (ВМРО-СМД). С., 1991.

Периодичен печат

1. В. „Македонска трибуна“ (САЩ). 1944-1997.

2. В. „Македония“. 1989-1997.

3. В. „Македонско дело“ (София). 1946-1947.

4. В. „Пиринско дело“. 1948-1965.

5. В. „Нова Македония“. 1944-1997.

6. В. „Борба“. 1944-1956.

7. В. „Политика“. 1944-1956.

Литература

1. **Мичев, Д.** Македонският въпрос и българо-югославските отношения 1944-1949 г. С., 1994.

2. **Гоцев, Д.** Създаване и дейност на ВМРО 1945 – 1947 г. – В: Сб. 100 години ВМОРО/ВМРО. С., 1994.

3. **Марковски, В.** Кръвта вода не става (моят отговор на фалшификаторите на истината за България). С., 1981.

4. **Църнушанов, К.** Македонизмът и съпротивата на Македония срещу него. С., 1992.

5. **Църнушанов, К.** Многократните изяви на националното самоопределение на македонските българи. С., 1992.

6. **Ристевски, С.** Судени за Македонија. Скопие, 1993.

7. **Гашев, Ев.** Нашата кауза. Скопие, 1994.

8. Македонският въпрос (историко-политическа справка). С., 1968.

9. **Божинова, В.** Жертвено поколение. С., 1996.

10. **Драгнев, Др.** Скопската икона Блаже Конески. С., 1998.